

Prof. P. Gylys ir „Pričiupom!“ sindromas

Autorius: Raimondas KUODIS

11:46 Sausio 11 D. 2012

Kolegos atkreipė dėmesį į viešą prof. P. Gylio straipsnį, kuriame esu smarkiai kritikuojamas (P. Gylys, [„Ekspertas, kuriam dar reikėtų mokytis“](#), 2012 m. sausio 5 d.). Per 15 metų analitiko veiklos tai tikrai nėra pirmoji kritikos strėlė į mano pusę – pilnas internetas komentarų, kuriais nuolat teigiama, kad šių eilučių autorius „nusišnekėjo“ vienu ar kitu klausimu, ar kad kažkieno akyse staiga „žlugo, pasakęs tą ar aną“.

biba.bb nuotr.

Tačiau yra ir nemažai kantresnių žmonių (politikų, studentų, žanro kolegų analitikų ir pan.), kurie prieš darydami greitą ir kategorišką išvadą, brūkšteli laiškėlį ar paskambina, ir tada „problema“ paprastai atkrenta – pateikiu papildomus argumentus, duodu nuorodas į šaltinius, ir teiginys, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodė kontraversiškas, nustoja tokiu būti.

Prof. P. Gylys nepasinaudojo šiuo bendravimo keliu ir iš karto puolė į viešąją erdvę. Su humoru galima pasakyti, kad tai gana natūrali žmonių reakcija tais atvejais, kai jautiesi ką nors „pričiupęs“. Apie tai byloja ir profesoriaus straipsnio antraštė ir išvados. Tad nelieka kito kelio, kaip viešai ir atsakyti, juolab, kad profesoriaus keliami klausimai visuomenei ir politikams yra pernelyg svarbūs.

Tai progresiniai, ar ne?

Straipsnyje tikrai daug priekaištų, bet bene baisiausias, koks tik gali būti pateiktas ekonomikos analitikui, turėtų būti tas, kad jis „nėra gerai išstudijavęs kai kurių elementarių sąvokų“. Profesorius nesutinka su mano ne kartą išsakytu [teiginiu](#), kad Lietuvoje pajamų mokesčio sistema yra progresinė – jo nuomone, ji yra proporcinė arba „plokščių mokesčių“.

Nesitikiu tapti profesoriumi P.Gyliui autoritetu šioje srityje (nors daug metų dėstau viešąją ekonomiką, apimant ir apmokestinimą, įvairiuose šalies universitetuose), todėl teks šį teiginį pagrįsti pasitelkiant žymius užsienio mokesčių specialistus.

Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos vyriausybė neseniai gavo autoritetingos komisijos, vadovaujamos Nobelio premijos laureato sero Jameso Mirrleeso 1300 puslapių [raportą](#) su mokesčių sistemos reformos pasiūlymais. Pažiūrėkime, kas ten rašoma apie mokesčio progresyvumą (žr. Intarpą 2.1 „Progresyvumas“, paryškinta mano):

*„Yra griežtas ekonominis progresyvumo apibrėžimas. Mokestis yra progresinis, kai didėja vidutinis mokestis, didėjant mokesčio bazei... Paprasčiausias būdas pasiekti pajamų mokesčio progresyvumą yra turėti neapmokestinamą minimumą... Todėl **plokščias mokestis** (flat tax) – vieno, pastovaus tarifo mokestis pajamoms virš neapmokestinamojo minimumo – **yra progresinis, jei yra tas neapmokestinamasis minimumas**. Toks pajamų mokestis gali būti padarytas labiau progresiniu: (i) didinant neapmokestinamąjį minimumą, (ii) didinant mokesčio tarifą, ar (iii) įvedant vieną ar kelis didesnius ribinius mokesčio tarifus didesnėms pajamoms. Tačiau progresyvumas nereikalauja, kad ribinis mokesčio tarifas didėtų, augant pajamoms.“*

Tą patį apie mokesčio progresyvumą sako ir profesoriaus minimi „vadovėliai“, pavyzdžiui, žymių ir profesoriaus kartais cituojamų Nobelio premijos laureatų Paulo Krugmano ar Josepha Stiglitzo: mokestis yra progresinis, jei mokesčiais sumokama pajamų *dalis* didėja, augant pajamoms. Tik tiek – jokio kalbų apie mokesčio tarifus (plokščius ar laiptuotus)! Ir, beje, šių dviejų ekonomistų tikrai neapkaltinsi dešiniomis pažūromis ar meile laisvai rinkai. Na, bet gal kada nors p. Gylys parašys laišką jiems ir išgaus klaidos pripažinimą...

Taigi profesorius sutapatino vieną iš mokesčio parametrų (plokščią ir vieną tarifą) su mokesčio progresyvumu ir, deja, pats padarė „vadovėlinę klaidą“. Tai, kaip matome, tikrai nėra tapatūs dalykai ekonomikos mokslo sunkiasvoriams!

Beje, šių eilučių autorius pats yra pasiūlęs padidinti Lietuvos pajamų mokesčio *progresyvumo laipsnį*, diferencijuojant neapmokestinamąjį minimumą (žr. R. Kuodis, [„Kaip reformuoti Lietuvos mokesčių sistemą?“](#), 2008 m. lapkričio 8 d., [www.delfi.lt](#)). Kaip atrodytų vidutiniai pajamų mokesčio tarifai, jei pasiūlymą valdžia būtų visiškai įgyvendinusi, parodyta paveiksle (žalia linija). Matome, kad progresyvumo laipsnis būtų gerokai padidėjęs, o artimą minimaliai algai gaunantys žmonės pajamų mokesčio beveik nemokėtų.

Na, gerai, pasakytų p. Gylys, kodėl tada R.Kuodis teigia, kad „Sodros“ mokestis yra progresinis ir netgi labai, nors jo tarifas yra vienas (34 proc.) ir nėra neapmokestinamo minimumo? Galų gale pričiupom?! Deja, ir vėl ne. Atsakymas slypi tame, kad aš pabrėžtinai kalbu apie *visą mokesčiosistemą*, o ne tarifą, kuris yra svarbus, bet tik vienas iš parametrų.

Pats profesorius dažnai vartoja sąvoką *holistinis požiūris*. Šioje vietoje su juo sutinku – stengiuosi žiūrėti į bet kurį visuomeninį reiškinį kaip į visumą, sistemiškai, juolab, kad pagal išsilavinimą esu kibernetikas. Tačiau P.Gylys kažkodėl nori *siaurai* žiūrėti į „Sodros“ sistemą: „kai aiškinamasi, ar mokesčių sistema yra progresinė, nesigilinama, kaip paskirstomos surinktos lėšos“.

Vėl negaliu sutikti su tokiu teiginiu. Pagrįsiu, pasitelkdamas kitą autoritetą apmokestinimo srityje, – JAV Kongreso biudžeto tarnybą (Congressional Budget Office, CBO). Viena šios nuo politikų nepriklausomos tarnybos studijų kėlė tokį klausimą: „Ar Socialinis draudimas progresinis?“ ([„Is Social Security Progressive?“](#), [www.cbo.gov](#)).

Taigi matome, kad toks sisteminis požiūris *yra įprastas*, svarstant svarbaus mokesčio (šiuo atveju socialinio draudimo) sistemos progresyvumą, priešingai, nei teigia p. Gylys. Na, bet įdomesnė ir viską puikiai pasakanti yra pati CBO išvada (paryškinta mano):

*„Žmonių su mažesnėmis už vidutines pajamomis per visą gyvenimą iš Socialinio draudimo **gautų išmokų** ir per visą gyvenimą **sumokėtų** socialinio draudimo **mokesčių santykis** yra didesnis už žmonių su didesnėmis nei vidurkis pajamomis. Šiuo atžvilgiu, [JAV] Socialinio draudimo **sistema yra progresinė**... Išmokų formulės progresyvumas yra tik iš dalies atsveriamas fakto, kad didesnių pajamų žmonės gyvena ilgiau, todėl ir išmokas gauna ilgesnį laikotarpį.“*

Būtent tokiu, Vakaruose įprastu kriterijumi – viso gyvenimo išmokų/įmokų santykiu – ir remiuosi, kai teigiu, kad mūsų „Sodra“ yra progresinė. Ir, atkreipkite dėmesį, CBO verdiktas padarytas vertinant JAV socialinio draudimo sistemą, kurioje yra įmokų lubos! Lietuvoje gi jų iš viso nėra, pensijos yra ganėtinai „plokščios“, ir yra išmokų lubos. Visa tai padaro mūsų socialinio draudimo sistemą net labai progresine, o „Sodros“ įmoka dominuojančia *de facto* pajamų mokesčio progresine dalimi. Nes socialinio draudimo „įmoka“ virsta „mokesčiu“ būtent dėl didžiulio atotrūkio tarp įmokų ir išmokų bent kiek daugiau uždirbantiems žmonėms.

Kad šitaip pasaulyje vertinamas socialinio draudimo *sistemas* progresyvumas, prof. P.Gyliui yra naujiena, sprendžiant iš jo straipsnio teiginių. Bet juk negalime ignoruoti dramblio kambaryje ir reikalo esmės – didžiulio persikirstymo „Sodros“ sistemoje. Nebūtų tokiu atveju to holistinio požiūrio.

Beje, ir iš bendrųjų mokesčių finansuojama nemokamo aukštojo mokslo sistema yra [regresinė](#)! Į tai nuolat dėmesį [atkreipia](#) Nicholas Barras, žymus Didžiosios Britanijos aukštojo mokslo finansavimo ekspertas:

“universitetų finansavimas daugelyje šalių yra regresinis, nes lėšos yra iš bendrai surenkamų mokesčių, o pagrindiniai naudos gavėjai yra studentai iš turtingesnių šeimų”.

Kitaip tariant, iš darbininkų, kurių vaikai santykinai retai eina į universitetus, sumokamų mokesčių finansuojama sritis, iš kurios naudą gauna daugiausiai elito vaikai. Deja, mūsų aukštojo mokslo korifėjai nesupranta šio argumento, o p. Gylys net nemano, kad aukštojo mokslo sistema iš viso taip galėtų būti vertinama.

Kiti priekaištai

Trumpai apie kitas p. Gylio kritikos strėles. Kas dėl „Snoro“ ir su juo susijusių klausimų, tai šio banko tolesnio egzistavimo klausimą Lietuvos banko valdyboje pradėjau kelti 2001-2002 metais. Deja, tuo metu valdyboje šiuo klausimu buvau mažuma, po to 7 metus nebuvo valdybos nariu, o dabar, kai vėl juo esu, kalbėti apie bankų ir vartotojų priežiūros klausimus net nesu įgaliotas.

Žinoma, p. Gylys apie šiuos faktus ir institucines detales galėjo nežinoti dėl objektyvių priežasčių – apie tai laikraščiuose paprastai nerašoma. Bet kaip jam pavyko „pražiūrėti“ kitą dalyką, dėl kurio esu kaltinamas – nekilnojamojo turto buma – yra mįslinga. Dar 2004 metų vasarį padariau [studija](#), kurioje aiškiai konstatavau, kad Lietuvoje pradėjo pūstis NT burbulas, siūliau priemones tą stabdyti, apimant mokesčių lengvatų būsto paskoloms, kurios iki trečdalis sumažindavo faktines palūkanas, panaikinimą, NT mokesčio įvedimą ir pan.

Tos studijos pagrindu buvo ir oficialių Lietuvos banko raštų šalies vyriausybei, koks šimtas interviu per televiziją, radiją, laikraščiuose, pranešimai didelėse nacionalinėse ekonomikos konferencijose ir pan. Net, anot M.Mikutavičiaus, pirmąjį neironiškąjį „Auksinį svogūną“ gavau prieš kelis metus už šitą darbą. Bet kuriuo atveju *Google* per kelias sekundes padeda tokius dalykus išsiaiškinti prieš metant akmenį (visa tai yra ir mano interneto [puslapyje](#)).

Žinoma, visada galima sakyti, kad kalbėjau apie šią problemą per mažai, per tyliai. Gaila, kad bendraminčių choro tuo metu tikrai beveik neturėjau.

Smarkiai profesoriaus prašauta ir dėl dar vieno dalyko. Jis teigia, kad esu „individualistinės, neoliberalios krypties ekonomistas“, kuriam „mokesčiai yra našta ekonomikai“.

Labai toli nuo tiesos. Priešingai, 2002 metais Socialinių reikalų ir darbo ministerijai pristačiau analitinį darbą apie mokesčių našta Lietuvoje, kurioje teigiau, kad mūsų šalies per biudžetą persikirstomų lėšų santykis yra *per mažas*, palyginti su valdžios apsižiūtomis finansuoti funkcijomis. Teigiau, kad tas santykis neatitiko Lietuvos išsivystymo lygio ir net nuo „libalesnės“ Estijos pagal mokesčių įplaukų ir BVP santykį buvome gerokai atsilikę. Nurodžiau ir pagrindines lietuviško mokesčių „sūrio“ skylės, su kuriomis valdžia, deja, murkdosi iki šiol. Su mano „neoliberalumo“ hipoteze nedera ir aukščiau aprašytas mėginimas padidinti pajamų mokesčio progresyvumo laipsnį ar siūlymai suvalstybinti kai kurias energetines monopolijas.

Tos studijos pagrindinė tezė, kad valstybės finansai turi rimtą identiteto problemą, kurios išdavoje pusiau privatizuosis ar degraduos ištisi viešieji sektoriai (sveikatos apsaugos, aukštojo mokslo ir pan.) pateko į dvi nacionalines ekonomikos strategijas. [Pranešima](#) apie visa tai 2004 m. spalį dariau net VU Ekonomikos fakultete, ir jūs, profesoriau, buvote pirmoje eilėje! Neapleidžia mintis, kad gal tai *selektyvios* atminties atvejis?

Deja, žvelgiant atgal, nei tuo metų vadžioje buvusių socialdemokratų, nei dabartinės koalicijos visa tai iš esmės nedomino. Tiek premjeras A. Brazauskas, tiek premjeras A. Kubilius (dabar) siūsdavo tokią žinutę: “mažas perskirstymas per biudžetą lygu maži mokesčiai”, nors savo kukliom pastangom bandžiau parodyti, kad dideli mokesčiai vieniems ir daug skylių kitiems nereiškia, kad “mokesčiai maži” ir kad tai yra gerai valstybės raidai (pavyzdžiui, mūsų šešėlinė ekonomika yra viena didžiausių pasaulyje).

Taigi, nelaikau savęs, kaip teigiate, neoliberaliu ekonomistu. Priešingai, savo dėstomą viešosios ekonomikos kursą laikau to išplitusio neoliberalaus ekonomikos marazmo kritika.

Pabaigai, noriu pasakyti, kad nesu visaišinis ir neklystantys, bet su didžiąją dalimi jūsų kritikos šį kartą negaliu sutikti. Tikiuosi, kad aukščiau pateikti faktai ir argumentai įtikins. Na, o kas dėl “politikavimo”, kai kada didaktinio tono, politinio korektiškumo ar aukštojo mokslo padėties (ypač ekonomikos studijų), tai čia vargu ar kada nors rasime sąlyčio taškų, nors sutinku, kad nemažai politikų (ir akademinio sluoksnio atstovų) tai „nervina“.

“Viena partija – viena tiesa”, “tylėjimas – auksas” ir panašios praktinės (iš)gyvenimo taisyklės tikrai ne prie širdies. Tiesiog per skaudu žiūrėti į Lietuvos raidą ir norisi, kad ta gausa žemai kabančių vaisių – būdų nesunkiai pagerinti žmonių gyvenimą – politikų būtų raškomi greičiau.

Jei akademinė bendruomenė būtų aktyvesnė, turėtų argumentuotų idėjų, mažiau reikėtų komentuoti valdžių iniciatyvas ir šių eilučių autoriui. Patikėkite, asmeninės buvimo viešumoje sąnaudos yra tikrai didesnės nei nauda ir ši našta nėra miela. Prof. P. Gylio straipsnis - „kirtis“ yra tik viena viso to iliustracija. Na, o ar šių eilučių autorius jau tampa „viešąja blogybe“, kaip teigia p. Gylys, tesprendžia skaitytojai.

Gerų visiems metų!

Dr. Raimondas Kuodis, 2012 m. sausio 9 d.